

Virgil NESTORESCU

Termenii de şah
și
aventurile lor

arhiȘAH 19

București, 2012

Cuprins

Prefață	7
Abrevieri	11
Semne speciale	11
I. Originea jocului de șah	12
II. Șatranglele – treaptă spre șahul modern	16
III. Primii pași ai șahului european	18
IV. Șahul în timpul Renașterii	19
V. De la șatrangle la șahul modern	20
VI. Internaționalizarea jocului de șah	23
VII. Automatele șahiste	31
VIII. Caissa	35
IX. Șahul în țara noastră	37
X. Denumirea jocului de șah	45
XI. Tabla de șah	48
XII. Piesele de șah	52
XIII. Jocul la tabla de șah	61
XIV. Șahul artistic	114
Bibliografie	150
Indice de cuvinte și expresii	152

I. Originea jocului de șah

Istoria jocului de șah este încă plină de mistere. Cercetările făcute pe această temă nu au lămurit clar lucrurile. Au fost formulate mai multe ipoteze cu privire la locul unde a apărut acest străvechi joc: Grecia, Persia, China, Egiptul antic sau India.

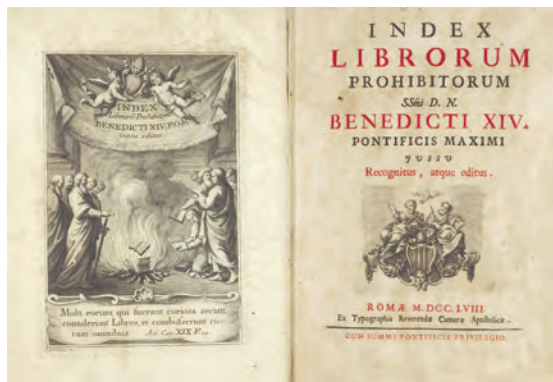

Șah chinezesc din fildeș (sec. XIX): cal, pion, rege, damă, nebun.

Sunt două teorii care au câștigat teren: una, după care un joc chinezesc asemănător, denumit *xiang-ki*, ar fi precursorul șahului, în timp ce alta, care are cei mai mulți adepți, stabilește India ca loc de naștere a șahului, având ca strămoș jocul numit în sanscrită *ceaturanga* (cuvânt compus din *catu* “patru” și *anga* “element, membru”). Numele este atestat în secolul al VII-lea al erei noastre într-un poem preislamic, scris în pahlavi (persana veche), din epoca sasanizilor. În această operă literară se relatează că în timpul domniei regelui persan Hosroes II Parviz (590–628) a sosit din India o solie, care a adus în dar din partea suveranului indian un *ceatrang* compus din 16 piese din smarald și 16 piese din rubin, precum și o tablă pătrată cu 64 de căsuțe, jocul desfășurându-se după schema unei bătălii militare.

III. Primii pași ai șahului european

Drumul parcurs de jocul de șah în zorii Evului Mediu nu a fost lipsit de piedici în țările europene. Datorită faptului că nu existau mijloace de măsurare a timpului de gândire consumat de jucători, se foloseau în acest scop zaruri pentru indicarea piesei ce urma să fie mutată. În plus, exista și obiceiul ca nobilii care practicau șahul să facă pariuri pe sume mari de bani. Cum este ușor de presupus, aceasta nu putea fi pe placul cercurilor ecleziastice, care, necunoscând frumusețea și foloasele șahului, îl considerau o pierdere de vreme, un joc de hazard aidoma celui cu zaruri. Într-o scrisoare adresată în anul 1061 papei Alexandru al II-lea, cardinalul italian Pier Damiani denunță practicarea jocului de șah ca un “viciu absurd și libidinos”. De aici până la interzicerea jocului nu era nevoie decât de un pas, iar acesta s-a făcut când tratatele de șah au fost înscrise de către Biserica Catolică pe lista cărților interzise, în *Index Librorum Prohibitorum*, unde au figurat până spre sfârșitul secolului al XIV-lea. Asemănător s-au petrecut lucrurile și în Franța, unde practicarea șahului a fost condamnată în anul 1254 printr-o ordonanță oficială a lui Ludovic al IX-lea (după ce în 1212 conciliul din Paris interzisese preoților să joace șah). Aceeași soartă a avut șahul și în altă parte a Europei, în Polonia medievală sub domnia lui Cazimir al II-lea.

Cu totul altfel va fi privit jocul de șah mai târziu, în timpul Renașterii, care poate fi numită pe drept cuvânt epoca de aur a dezvoltării sale.

IV. Șahul în timpul Renașterii

După cum se știe, începutul secolului al XIV-lea marchează primele forme ale Renașterii, perioadă de maximă importanță în istoria civilizației, care se va reflecta în mare măsură și în devenirea jocului de șah ca element nou al gândirii umane, eliberate acum de vechile rigori ale Evului Mediu.

Pornită din Italia, cunoscută ca patria Renașterii, noua mișcare a gândirii cuprinde pe rând țările europene. Este începutul unei noi culturi, născute prin reînvierea culturii antice greco-romane, având ca ideal dezvoltarea multilaterală a ființei umane. Științele, artele și literatura cunosc un avânt nemaîntâlnit, ca urmare a despărțirii treptate de formele retrograde ale Evului Mediu feudal.

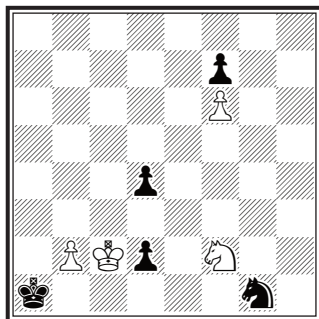
Era firesc ca în acest nou cadru social-istoric noblețea jocului de șah să atragă atenția oamenilor luminați ai vremii și prin aceștia să cunoască o răspândire tot mai largă.

Un rol important în această privință l-a avut papa Leon al X-lea (1513–1521), talentat practicant al jocului și, totodată, un asiduu organizator de turnee de șah. Exemplul său a fost urmat de numeroși nobili de la curțile regale, de înalți prelați ai epocii și chiar de clerici de rând. Această tradiție se va păstra și în secolele următoare.

Celebrul tablou al pictorului renascentist Lucas van Leyden, intitulat *Jucătorii de șah*, cca. 1508, aflat în Muzeul Național din Berlin

Virgil Nestorescu

M.O. I, *Probleemblad*, 2001 (reconstrucție)

Albul câștigă

1.b4! (1.b3? ♖e2 2.♙xd2 ♜f4 3.♜e4 ♙b2 4.b4 ♙b3 5.b5 ♜d5 6.♙d3 ♙b4 7.♙xd4 ♜xf6 =) **1...♜e2** **2. b5!** (numai avansarea pionului îl avantajează pe alb. Alte continuări dau timp negrului pentru apărare, de ex.: 2.♙xd2? ♜c3 3.♙d3 ♜d5 4.b5 ♜xf6 =; 2.♜g4? d1♙+! 3.♙xd1 ♜c3+ 4.♙c2 ♙a2 5.♜e5 ♙a3 6.♜xf7 ♜d5 =) **2...♜c3** **3.b6** **d1♙+!** **4.♜xd1** **♜e4!** **5.b7** **d3+!** **6.♙c1!** (nu 6.♙xd3? ♜c5+ 7.♙d4 ♜xb7 8.♙d5 ♜d8 9.♜e3 ♜e6 10.♙d6 ♜g5 =) **6...♜c5** **7.b8** ♚ ±. Transformarea pionului în damă ar fi profund greșită: 7.b8♙? ♜b3+! 8.♙xb3 d2+ 9.♙xd2 pat.

Fata Morgana

Cu numele **Fata Morgana** a fost botezată o temă care poate intriga pe necunoscători, deoarece prin ea se încearcă o îndrăzneală adaptare pe tabla de șah, prin intermediul problemelor, a fenomenului optic cunoscut sub același nume. Se caracterizează prin aceea că în urma manevrelor executate de alb, de obicei deplasări sistematice până la epuizarea mutărilor de rezistență ale negrului, se ajunge înainte de mat la așezarea inițială a pieselor. Imaginea creată de dispariția și de reapariția aceleiași poziții este formal asemănătoare imaginilor produse de fenomenul fizic *Fata Morgana*, cu deosebirea că în șah enunțul este finalizat, nu rămâne doar o irealizabilă dorință. A fost introdusă în practica compozițională de Wolfgang Pauly, rămânând ca o temă specifică mai ales problemelor cu mat invers.

